

СУДОВЕ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ: ДО ПИТАННЯ ПОЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВОВОГО ЯВИЩА

JUDICIAL ENFORCEMENT: ON THE ISSUE OF DESIGNATION AND CHARACTERISTICS OF THE LEGAL PHENOMENON

Болокан І.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного права
Запорізький національний університет

Стаття присвячена висвітленню проблеми відсутності уніфікованого підходу до позначення судового правозастосування та характеристики його особливостей як різновиду застосування норм права. Зазначається, що науковці позначають судове правозастосування то як тип (правореалізації та/чи застосування), то як форму, то як різновид, то як модель, то як спосіб правозастосування, і при цьому вибір того чи іншого позначення часто не пояснюється. Оскільки різне позначення не сприяє уніфікованому розумінню змісту поняття «судове правозастосування», у статті з'ясовується тлумачення змісту відповідних позначень, аналізується, що є формою, типом, різновидом, моделлю, способом як у правовому, так і побутовому вимірі. Робиться висновок про важливість використання уніфікованого позначення при характеристиці «судового правозастосування», бо відсутність уніфікованого підходу до позначення, яке в узагальненому вигляді дає уявлення про зміст того чи іншого правового явища, створює труднощі у подальшій характеристиці його особливостей та плутанину у дискусіях, адже кожного разу постає проблема тлумачення змісту, який «вкладає» той чи інший науковець у відповідне поняття. Обґрунтовується доцільність обрання в якості оптимального, тобто такого, що найкраще відображатиме суть, позначення судового застосування як різновиду правозастосування. Характеризуючи судове правозастосування як різновид застосування норм права, зауважується, що його специфіка пов'язана: а) з особливим суб'єктом застосування – судом (а саме з його правовим статусом та роллю); б) зі спеціалізованим нормативним регулюванням як правового статусу відповідного правозастосовувача, так і процедурних аспектів його діяльності; в) з активною поведінкою інших суб'єктів для початку судового правозастосування, яка є або реалізацією права на судовий захист, або реалізацією обов'язку певних суб'єктів із захисту прав інших осіб чи захисту правопорядку; г) зі специфічним остаточним результатом правозастосування, адже актом судового застосування завжди є виключно письмовий документ, а не акт-дія; ґ) залишення навіть у випадках оскарження в межах судової системи (подальше оскарження судових рішень також у судах).

Ключові слова: правозастосування, судове правозастосування, тип правореалізації, тип правозастосування, форма правозастосування, різновид правозастосування, модель правозастосування, спосіб правозастосування.

The article deals with the lack of a unified approach to defining judicial enforcement and characterizing its features as a type of application of legal norms. It is noted that scholars refer to judicial enforcement as a type (of law enforcement and/or application), a form, a kind, a model, or a method of law enforcement, and the choice of a particular designation is often not explained. Since different designations do not contribute to a unified understanding of the concept of "judicial enforcement", the article interprets the content of the relevant designations, analyzes what constitutes a form, type, kind, model, and method in both the legal and everyday dimensions. The author concludes about the importance of using a unified designation when characterizing "judicial enforcement" as the lack of a unified approach to the designation, which in a generalized form gives an idea of the legal phenomenon's content, creates difficulties in further characteristics of its features, and confusion in discussions, because every time there is a problem of interpreting the content that a particular scholar "puts" in the relevant concept. It is substantiated the expediency of choosing a designation of judicial enforcement as a type of law enforcement as the optimal one, i.e., the one that best reflects the essence. Characterizing judicial enforcement as a type of application of legal norms, the author notes that its specificity is related to a) a specific entity of application – the court (namely, to its legal status and role); b) specialized regulation of both the legal status of the relevant law enforcement officer and procedural aspects of his activities; c) the active behavior of other entities to initiate judicial enforcement, which is either the exercise of the right to judicial protection or the exercise of the obligation of certain entities to protect the rights of others or to protect law and order; d) a specific final result of judicial enforcement, since the act of judicial enforcement is always a written document, not an act of action; e) retention, even in cases of appeal within the judicial system (further appeal of court decisions in courts).

Key words: law enforcement, judicial law enforcement, type of law exercise, type of law enforcement, form of law enforcement, type of law enforcement, model of law enforcement, method of law enforcement.

Постановка проблеми. З фактичним визнанням у наукових, навчальних та інших правових джерелах правозастосування в якості окремої (самостійної) форми реалізації правових норм розпочався логічний подальший процес деталізації його змісту та характеристики особливостей через використання різних критеріїв з'ясування його сутті. Одним з таких критеріїв є «суб'єкт правозастосування», а одним з суб'єктів – суд, у зв'язку з чим у наукових джерелах активізувалися дослідження особливостей судового правозастосування. Але перед тим, як характеризувати особливості, слід визначитись із питанням позначення такого явища, як судове правозастосування, адже при характеристиці судового правозастосування погляди науковців розійшлися у позначеннях його (судового правозастосування) як: а) типу (правореалізації та/чи застосування); б) форми правозастосування; в) різновиду правозастосування; г) моделі правозастосування; ґ) способу застосування тощо. Відсутність уніфікованого підходу до позначення, яке в узагальненому вигляді дає уявлення про зміст того чи іншого правового явища, створює

труднощі у подальшій характеристиці його змісту та певну плутанину у дискусіях, адже кожного разу постає проблема тлумачення змісту, який «вкладає» той чи інший науковець у відповідне поняття. Вказане пояснює необхідність уніфікації поглядів науковців та визначення єдиного оптимального (такого, що найкраще відображатиме суть) позначення «судового правозастосування». Визначившись із позначенням, далі дискутуватиме про особливості судового правозастосування, адже позиції науковців з цього питання також доволі суперечливі.

Метою цього дослідження є з'ясування сутності правозастосування, суб'єктом якого є суд, з обґрунтуванням найбільш оптимального позначення відповідного правозастосування як типу, форми, різновиду, моделі чи способу (застосування норм права).

Стан опрацювання проблематики. Загалом висвітленню тих чи інших аспектів судового правозастосування останні десятиріччя присвячено чимало наукових публікацій, авторами більшості з яких є фахівці у теорії права (див., наприклад, праці О. С. Копитової [1], Є. Г. Бобре-

шова [2] та інших). Час від часу з'являються й «галузеві» публікації, яких, наотмість, небагато (див., наприклад, працю Р. А. Молодецького [3]). У всіх цих (як загальних (теорія права), так і галузевих) публікаціях судове правозастосування позначають то як «тип» (наприклад, праці О. С. Копитової [1, с. 101–112], Є. В. Дояра [4, с. 436], то як «форма» (наприклад, стаття В. Думи, В. Цимбалюка [5, с. 59]), в якій, крім цього, автори наводять посилання на праці інших науковців, якими використовується позначення «спосіб» [5, с. 59]), то як «вид, різновид» (наприклад, назва статті Р. А. Молодецького [3]). Про «моделі судового правозастосування» згадує Б. Б. Левенець [6, с. 51–56]. Нажаль, часто обуртування авторами відповідних публікацій власних пріоритетів у позначенні або відсутні взагалі (спостерігається просте використання певної назви без позначення аргументів щодо її обрання, або, навіть, використовуються різні позначення у межах однієї статті) (див., наприклад, статтю Р. А. Молодецького, в якій щодо судового правозастосування у назві та у тексті йдеться про «вид правореалізації», «різновид форм реалізації», а у висновках – про «форму реалізації права» [3, с. 233, с. 234, с. 238]), або позиція автора є недостатньо аргументованою (не створює чіткого переконавання в обрнутваності обраного автором позначення) (див., наприклад [5, с. 59–62]). Отже, наразі маємо незавершеність відповідного питання, що не сприяє уніфікації наукових поглядів. Так само активно дискутуються питання, пов'язані з виокремленням специфіки судового правозастосування, для яких (дискусій) характерним є те, що часто як специфічні подаються риси, які притаманні й іншим різновидам правозастосування, тобто, насправді, не є специфічними.

Виклад основного матеріалу. Серед форм реалізації норм права застосування займає особливе місце, адже безпосередньо пов'язано з практичною діяльністю певного суб'єкта, який й застосовує норми права. Довгий час тривали дискусії щодо виокремлення його в якості однієї з форм реалізації (поряд з виконанням, додержанням та використанням), які призвели до формування майже однотайної позиції з визнання його в якості однієї з таких форм, яка має специфіку, є самостійною, натомість пов'язана з іншими трьома формами реалізації норм права. Надалі наукові дослідження присвячувались характеристиці різних аспектів правозастосування, які пов'язані з тим, який саме суб'єкт його здійснює, що, у свою чергу, вимагало аналізу результатів правозастосування (як правило – правозастосовчого акту) та процедур його (правозастосування) здійснення. Одним з таких суб'єктів є суд, важливість правозастосовчої діяльності якого визнається будь-ким. Специфіка його правозастосовчої діяльності пов'язана з його правовим статусом як представника судової гілки влади, а правозастосовча діяльність регулюється окремими спеціалізованими щодо судочинства законодавчими актами.

Як будь-який інший суб'єкт правозастосування, якими за погодженою позицією абсолютної більшості науковців є суб'єкти владних повноважень, наділені певною компетенцією, суд, як один з таких суб'єктів, має специфіку відповідної діяльності, яка, безпосередньо пов'язана з особливою його роллю – здійсненням правосуддя. Окремі науковці зауважують, що поняття «судове правозастосування» та «правосуддя» мають однакове змістовне навантаження [7, с. 44]. Натомість, навряд чи це так. Правозастосування судом передбачає активне задіяння як норм матеріального, так і норм процесуального права у процесі розгляду конкретної справи. Правосуддя ж як «судження про право» є процесом до висновку про належність чи неналежність матеріального права певному суб'єкту (наприклад, позивачу), про наявність чи відсутність факту порушення права або заборон, перебіг якого (процесу судження) має відповідати приписам проце-

суальних норм. У цьому контексті поняття «судове правозастосування» ближче за змістом до понять «судове провадження», як воно визначене у п. 24 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу (провадження у суді першої інстанції (підготовче судове провадження, судовий розгляд, ухвалення та проголошення судового рішення), провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами [8]), або «судочинство», як воно визначене у п. 5 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства (діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом [9]).

Як вже зазначалось, порядок здійснення такої діяльності, як і правовий статус цього специфічного суб'єкта, регулюється спеціальними законодавчими актами. Це, насамперед, загальний для всієї судової системи Закон України «Про судоустрій та статус суддів», а також процесуальні (судочинські) кодифіковані акти. Однією з особливостей судового правозастосування є однозначність суб'єкта (в контексті – лише один, чітко визначений суб'єкт) – лише суди, які утворюють єдину систему, а саме місцеві, апеляційні та Верховний Суд, які спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Найбільш яскраво ця особливість має прояв у порівнянні з виконавчою гілкою влади, в якій перелік суб'єктів правозастосування доволі значний та різноманітний. З прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» у лютому 2022 р., чимало аспектів правозастосовчої діяльності суб'єктів виконавчої гілки влади стали схожими, тому особливості проявлятимуться здебільшого щодо іншого аспекту – «правового статусу суб'єкта», тобто характеристика особливостей правозастосування залежатиме, серед іншого, від того, який саме конкретний суб'єкт виконавчої гілки влади є правозастосовувачем, які особливості його правового статусу.

У судовій гілці влади, незалежно від спеціалізації здійснюваного судочинства, принаймні статус суддів врегульовано одним і тим самим законодавчим актом – Законом України «Про судоустрій та статус суддів». Із здійсненням певної уніфікації у нормах про цивільний, господарський та адміністративний судові процеси, яка була запроваджена Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 р., чимало процедурних аспектів діяльності суду у вказаних спеціалізаціях судочинства стали схожими. Лише окремі аспекти, які пов'язані саме зі специфікою конкретного судочинства, можуть дещо різнитись. Так само здебільшого уніфікованими є питання оформлення результатів правозастосовчої діяльності суду, хоча окремі різновиди судового процесу мають істотну специфіку судових документів (див., наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення (норми останнього – в частині судового розгляду)).

Щодо вибору оптимального позначення судового правозастосування як правового явища, він є неможливим без проведення аналізу змісту значення того чи іншого слова, яким відповідне явище позначається, а, отже, звернемося до тлумачних словників, тим паче, що аргументація щодо вибору певного позначення інколи базується лише на цьому аналізі (див., наприклад [4, с. 436]).

Насамперед, з'ясуємо загальне значення відповідних слів-позначень – «тип», «форма», «вид», «модель», «спосіб». При цьому зазначимо, що нами брались до уваги значення відповідного слова в абсолютно всіх сферах їх прояву та використання задля з'ясування цілісної картини розуміння їх змісту як на побутовому, так і на галузевих спеціалізованих рівнях.

Зміст слова «форма» у тлумачних словниках подається як: «обриси, контури, зовнішні межі; шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів,

якогось вигляду; тип, будова, спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи; система засобів (елементів, прийомів) як спосіб вираження змісту; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; суворо встановлений порядок у будь-якій справі; встановлений зразок чого-небудь; спеціальний, однаковий за якимось ознаками; назва різновиду, одиниць, менших від роду; умова назва видів і підвидів при їх вивченні і порівняння; видозміна того самого слова, яка надає йому додаткового відтінку значення [10, с. 713]; зовнішній вигляд, обрис предмета; вид, тип, устрій, структура, система організації чого-небудь; видимість чого-небудь, формальність у чомусь; зразок чого-небудь, шаблон, правило; пристосування, надання предметам певного виду; установлений зразок; сукупність прийомів та засобів; вираження значення [11, с. 725].

У правових енциклопедичних джерелах поняття «форма» окремо звичайно не визначається, але аналіз змісту основних правових понять, складовими яких є «форма», зокрема таких, як «форма держави», «форма правління», «форма державного режиму», «форма державного устрою», «форма права», свідчить, що відповідні поняття визначаються через конструкції: 1) «спосіб (порядок) організації і здійснення...»; 2) «сукупність способів, прийомів реалізації...»; 3) «спосіб закріплення...»; 4) «структура і правове становище...» [12, с. 340].

З латинської вказаний термін подають як «зовнішність» [11, с. 725; 12, с. 340], «устрій» [12, с. 340].

У наукових джерелах про правозастосування як форму згадується у контексті аналізу співвідношення реалізації норм права та застосування як певної завершеної форми такої реалізації (відмежування від інших форм реалізації, таких як виконання, використання, додержання) (див., наприклад працю Л. М. Кельман [13, с. 38]). Але теж саме в якості характеристики змісту спостерігається і при висвітленні «типів» (див., наприклад [14, с. 235]).

Отже, поняття «форма»: 1) подається (характеризується) через поняття «вид», «різновид», «підвид», «спосіб», «тип»; 2) як варіант тлумачення має й негативні за змістом характеристики змісту – видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи, та є основою таких похідних від цього слова понять, як «формалізм» та «формальність», що є додатковим аргументом щодо недоцільності при характеристиці судового правозастосування використовувати позначення його як «форми застосування».

Зміст слова «вид» у тлумачних словниках подається як: окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів, явищ тощо; тип; підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу – роду; нижча одиниця в системі класифікацій, що об'єднує за однаковими ознаками і входить до складу вищої одиниці – роду; граматична категорія, що характеризує дію і стан з погляду їх тривання, становлення, розгортання або цілісності, результативності, завершеності [10, с. 60; 15, с. 181]. У правових джерелах це слово використовується у значенні переліків, поділу за певними критеріями. Отже, «вид», так само як і «форма», характеризується через поняття «тип». У правовому аспекті зміст цього поняття передбачає характеристику певних особливостей з урахуванням якогось критерію. На відміну від поняття «форма», не спостерігається негативних тлумачень змісту цього поняття.

У багатьох тлумачних словниках відсутнє тлумачення слова «спосіб». У тих же джерелах, де воно тлумачиться, його зміст подається як «певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям,

засобом тощо у якій-небудь справі, дії» [10, с. 628]. Натомість позначення судового правозастосування як способу застосування, на наш погляд, є невдалим, адже особливості судового правозастосування не вичерпуються лише діями суду із застосування норм права (як матеріальних, так і процесуальних). Особливості пов'язані і з характеристикою суб'єкта застосування, і зі специфікою актив-документів як результатів відповідної діяльності суду. Отже, позначення судового правозастосування як певний «спосіб» застосування ми б відкинули через його неінформативність та звуженість змісту.

Зміст слова «модель» у тлумачних словниках подається як: зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось; тип марка конструкції; зразок, що відтворює, імітує об'єкт або його дію, використовується для одержання нових знань про об'єкт; предмет, відтворений у зменшеному, іноді у збільшеному або натуральному вигляді; те що є матеріалом, натурою для відтворення; зразок, з якого знімається форма для відтворення в іншому матеріалі; уявний чи умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [10, с. 349; 15, с. 756]; схема для пояснення якогось явища або процесу; аналогія; абстрактне поняття еталону чи зразка певної системи [11, с. 441]. Отже, одним з варіантів тлумачення слова «модель» є характеристика його через «тип», а змістом цього поняття є певний зразок, предмет рівняння. Позначення судового правозастосування як «модель» правозастосування можливе лише якщо проводити градацію вже самого судового правозастосування, наприклад за спеціалізацією судочинства (цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне, у справах про адміністративні правопорушення тощо). Така деталізація звичайно може мати місце у наукових публікаціях для окреслення особливостей конкретних різновидів, яких буде не так вже й багато, адже наразі вітчизняне судочинство загалом (йдеться про змісти процесуальних кодексів) з позиції дій суду щодо застосування норм права є більш-менш уніфікованим.

І, нарешті, з'ясуємо зміст слова «тип», через яке, як вже зазначалось вище, характеризуються (тлумачаться) інші позначення – «форма», «вид», «модель». Те, як подається зміст цього слова у тлумачних словниках, доволі детально представлено у праці Є. В. Дояра [4, с. 436], в якій він наводить визначення не лише «тип», але й похідних від нього слів. Так, зокрема, цей автор вказує про: 1) «типізацію» як узагальнення певних явищ та зведення певних процесів, уніфікацію; 2) «типологію» як вид наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками; 3) «тип» як зразок, модель для певної групи, найвищу систематичну категорію, що об'єднує споріднене, роблячи з наведеного висновок про доцільність розглядати судові правозастосування як специфічний тип застосування права, адже «типовим» є той, що «втілює ознаки, властиві ... сукупності явищ», «такий, що часто зустрічається, є характерним, звичайним», «який є стандартом для однорідних фактів, явищ тощо» [4, с. 436]. Тип, зазначає Є. В. Дояр, – це щось загальне, зокрема – спільні риси застосування норм права судами (незалежно від різновиду судочинства) [4, с. 436].

Щодо позначення судового правозастосування як «тип правозастосування», у такому контексті ми виявили розуміння його змісту в дисертаційній роботі О. С. Копитової, яке вона обґрунтовує шляхом характеристики судового правозастосування як процесуальної форми (специфічного типу) реалізації права. Тобто «тип» вказана авторка пов'язує зі специфічною процесуальною формою реалізації норм [1, с. 103]. Загалом же у навчальних джерелах, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців-юристів (підручниках з теорії права), позначення «тип» при характеристиці «застосування» часто використовується у контексті складової реалізації норм права (безпосередня реалізація у формах виконання, використання, додержання та право-

застосовча реалізація). І лише інколи у наукових публікаціях спостерігається таке позначення для виокремлення певних складових у самому правозастосуванні, як було наведено вище при згадці праці О. С. Копитової, яка, як зазначалось, обґрунтовує специфічність типу акцентуючи на процесуальності форми. Натомість все це додатково ускладнює розуміння змісту. Отже, єдиним аргументом на користь використання позначення судового правозастосування як «тип» застосування є те, що через нього (тип) часто подається зміст інших позначень (форма, вид, модель).

Висновки. З урахуванням проведеного аналізу та наведених аргументів, вважаємо, що позначення судового правозастосування саме як «вид», «різновид» правозастосування є найбільш оптимальним варіантом (якщо розглядати його як певну складову однієї з форм реалізації правових норм – застосування). Тобто, маючи вже загально визнане сприйняття правозастосування як однієї з окремих та самостійних форм реалізації норм права, доцільною є характеристика судового правозастосування як різновиду останньої. Щоправда у контексті розбору змісту поняття «форма» постає питання про доцільність позначення правозастосування загалом як «форми» реалізації (через наявні варіанти негативного змісту поняття «форма»). Запропоноване нами може бути предметом подальших дискусій, є лише одним з варіантів можливої уніфікації підходів науковців до позначення як «застосу-

вання норм права», так і «судового правозастосування». Специфіка судового правозастосування пов'язана з: 1) особливим суб'єктом застосування – судом (а саме з його правовим статусом та роллю); 2) специфікою нормативного регулювання правозастосовчої діяльності суду (спеціальні нормативні акти); 3) конституційним закріпленням права на судовий захист, а саме це (реалізація цього права) найчастіше є початком здійснення правозастосовчої діяльності суду (винятком є делікти, коли з'ясування провини та призначення покарання є обов'язковою складовою діяльності суду). З цим пов'язана й така особливість судового правозастосування, як залежність його початку від активної поведінки інших суб'єктів (у приватно-правовій сфері обов'язковим є звернення до суду самою особою, у публічній сфері – закріплено обов'язок звернення до суду певних суб'єктів для початку судового процесу); 4) зі специфічним остаточним результатом правозастосування – акт судового правозастосування завжди і виключно є письмовим документом, а не актом-дією; 5) із залишенням навіть у випадках оскарження правозастосовчого акту в межах судової системи (подальше оскарження судових рішень також у судах, адже коли йдеться про оскарження правозастосовчих актів інших суб'єктів правозастосування – відбувається «вихід» із системи органів виконавчої влади та подальше звернення вже в іншу систему – судову).

ЛІТЕРАТУРА

1. Копитова О. С. Теоретико-правові засади судового правозастосування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 524 с.
2. Бобрешов Є. Г. Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.
3. Молодецький Р. А. Судове правозастосування як особливий вид правореалізації (в аспекті тлумачення договору). *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 233–240.
4. Дояр Є. В. Судове правозастосування як специфічний тип застосування права: адміністративно-правовий аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 434–440.
5. Дума В., Цимбалюк В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика*. 2006. № 3(11). С. 59–62.
6. Левенець Б. Б. Моделі судового правозастосування України та Франції: порівняльно-правове дослідження. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 51–56.
7. Мельничук С. М. Поняття судового правозастосування як правової форми здійснення функцій держави. *Право і безпека*. 2015. № 3(58). С. 42–46.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.07.2024).
9. Кодекс адміністративного судочинства від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 14.07.2024).
10. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
11. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Торсінг Плюс, 2007. 768 с.
12. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 384 с.
13. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 31–41.
14. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
15. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник ; за ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2014. 1550 с.